

PRŮMYSL OVÁ POLITIKA ZEMÍ BRICS JAKO NÁSTROJ STÁTNÍHO KAPITALISMU¹

Martina Jiráňková*

Abstract

Industrial Policy of BRICS Countries as an Instrument of State Capitalism

The article deals with industrial policy in the BRICS countries, which is an important instrument of their development. First, the importance of industrial policy is stated. There are numerous approaches to it: the extreme ones are the neoliberal approach, advocating no interventions of the state in the market; the other extreme is interventions either directly by subsidies to chosen branches or indirectly by building institutional surroundings which are comfortable for industrial development. The development of theoretical approaches to industrial policy is also discussed: from structuralists to new structuralists, who try to connect a market as the main mechanism with an industrial policy. Industrial policies practised in Brazil, Russia, India, China and South Africa are then described. Some statistical data are given which illustrate the position of the BRICS countries in the present-day world as for their industrial performance. China seems to be the relatively most successful in this respect. Finally, some questions concerning state capitalism and industrial policy are discussed.

Keywords: state capitalism, industrial policy, BRICS, global value chains

JEL Classification: F59, F63

Úvod

Po finanční a ekonomické krizi v letech 2008 a 2009, která je dáována do souvislosti s neregulovanými trhy, se znovu začíná více hovořit o státním kapitalismu, tedy o spojení státu a trhu k dosažení ekonomických, avšak primárně politických cílů. Jedná se o takový systém, ve kterém stát vystupuje jako podnikatel či většinový nebo menšinový vlastník, resp. stát poskytuje různé výhody domácím firmám, aby je podpořil. Rozvíjející se ekonomiky Brazílie, Rusko, Indie, Čína a Jihoafrická republika (BRICS) jsou svou politickou ekonomikou chápány jako země se státním kapitalismem a jejich růstová dynamika, jakož i postavení významných světových hráčů vedou k zájmu o studium jejich politicko-ekonomických systémů. Jedním z významných nástrojů státního kapitalismu je využití

¹ Stať byla napsána za Institucionální podpory FMV VŠE v Praze.

* Vysoká škola ekonomická v Praze, Fakulta mezinárodních vztahů (jirankov@vse.cz).

průmyslové politiky, která má napomoci dosažení ekonomického rozvoje ekonomiky dané země a tím i úsilí po dosažení zájmů státu ve sféře politické.

Cílem statí je ukázat, jakými formami byla a je průmyslová politika používána v zemích BRICS, tedy v rychle se rozvíjejících ekonomikách, a ilustrovat průmyslový výkon těchto zemí.

1. Průmyslová politika

Ekonomický rozvoj je proces neustálé technologické inovace, průmyslového upgradingu a strukturální transformace [Lin a Treichel, 2014]. Literatura [např. Kliková a Kotlán, 2006] uvádí jako jeden z nástrojů strukturální politiky právě průmyslovou politiku. Cílem strukturální politiky je usměrňovat strukturu ekonomiky v požadovaném směru: může se jednat o sektorovou strukturu (zemědělství a těžba, průmysl, služby), regionální strukturu, strukturu zaměstnanosti apod. Dalšími nástroji této strukturální politiky jsou např. podpora inovačního procesu, podpora exportu, podpora malých a středních podniků, dopravní a zemědělská politika a další [ibid.]. Průmyslová politika představuje soubor nástrojů a opatření, jejichž cílem je – v případě rozvíjejících se zemí – industrializace, resp. rozvoj technologického upgradingu, podpora inovačního procesu atd.

Z hlediska teoretických přístupů ke strukturální politice jsou krajními pozicemi nezasahování do trhu, tedy přístup neoliberální, a státní zasahování buď ve formě přímé, kdy stát přímými dotacemi podporuje příslušné firmy, obory či sektory, nebo ve formě nepřímé, kdy stát vytváří pouze určité institucionální prostředí, které podpoří hospodářské aktivity. Těmito příznivými podmínkami mohou být snižování daní, podpora výzkumu a vývoje, zlepšování sociální a fyzické infrastruktury, snižování byrokracie a další opatření [ibid.]. Kromě obou takto krajních poloh existují různé konkrétní přístupy s různým rozsahem hospodářsko-politických opatření. Jedná se pak o tzv. liberální přístup, kdy se strukturální politika zaměřuje na odstraňování bariér k volnému fungování trhu a tvorbu zdravého konkurenčního prostředí. Podpůrný přístup se zaměřuje na kompenzaci tržních selhání v případě asymetrie informací, externalit apod. Aktivní přístup k hospodářské politice je potom uskutečňován podporou vybraných oborů a odvětví, vyrovnáváním regionálních nerovností, protekcionistickými opatřeními na ochranu domácích výrobců apod. Strategický přístup rozlišuje mezi statickou komparativní výhodou založenou na vybavení dané země výrobními faktory a dynamickou soutěžní výhodou. Ve druhém případě může stát aktivně ovlivňovat utváření této soutěžní výhody podporou inovačního procesu, podporou úrovně vzdělání, kvalifikace pracovní síly, podporou rozšiřování nových technologií apod. [ibid.].

Prakticky aplikovaná průmyslová politika prodělala v rozvíjejících se zemích ve 20. století určitý vývoj. Tzv. (latinskoameričtí) strukturalisté v 50. a 60. letech myšlenkově vycházeli z díla argentinského ekonoma Raúla Prebische. Základem dlouhodobého růstu ekonomiky měla být industrializace země. Úkolem industrializačních strategií aplikovaných rozvíjejícími se státy bylo podpořit technologický pokrok přenosem technologií z centra na periferii. Pokud by však země spočinuly výhradně na své komparativní výhodě, pak by pouze – v případě latinskoamerických zemí – mohly těžit suroviny [Ocampo, 2014]. Proto přešly k myšlence dovozní substituce, tedy náhrady dovozů domácí výrobou (v 50. letech 20. století státy Latinské Ameriky a jižní Asie), a posléze kromě dovozní substituce zařadily tyto země též diverzifikaci vývozu a snahu o regionální

integraci k podpoře hospodářských aktivit. Tato exportně orientovaná industrializace byla zahájena např. v zemích jihovýchodní Asie již v 60. a 70. letech minulého století.

Strukturalisté vycházeli z myšlenky, že rozvíjející se země mohou překonat svou zaostalost rozvojem stejných odvětví a technologií, jaké rozvíjejí tržní ekonomiky. Problém však spočíval v tom, že de facto tento přístup nerespektoval příslušnou komparativní výhodu dané rozvojové ekonomiky a rozvíjel průmysl založený na komparativní výhodě, již země nedisponovaly. To – přes počáteční úspěchy – posléze vedlo k řadě problémů: subvencování cen primárních zdrojů, vysokým výrobním nákladům, protekcionistickým opatřením k ochraně domácích výrobců, poskytování monopolního postavení podnikům ve vybraných odvětvích, podpoře neživotaschopných podniků apod. [Lin a Treichel, 2014].

Tyto problémy nakonec vedly k opuštění těchto strategií rozvoje a přesunu k neoliberalnímu postoji nezasahování do trhu v duchu Washingtonského konsensu. Ani aplikace liberalizace, privatizace a volných trhů dle tohoto konceptu ovšem nepřinesla úspěch.

Noví strukturalisté pak spojili myšlenku trhu, jako základního mechanismu, se strukturální politikou, kdy vláda napravuje selhání trhu tím, že poskytuje nezbytné informace k překonání informační asymetrie, zlepšuje infrastrukturu a koordinuje investice v souvisejících odvětvích, láká zahraniční investory apod. Dle jejich názoru by vláda měla rozvíjet stejná odvětví jako rozvinuté tržní ekonomiky pouze tehdy, má-li podobnou strukturu ekonomiky a stejnou komparativní výhodu [ibid.].

Úkolem vlády při implementaci úspěšné průmyslové politiky je tedy v duchu nového strukturalismu identifikovat latentní komparativní výhodu, odstraňovat překážky pro její působení a vytvářet podmínky pro příslušnou průmyslovou výrobu [ibid.]. Pro proces dohánění (*catching up*) se nabízí „teorie letících hus“ (*flying geese model*) japonského ekonoma Akamatsua [1961], kdy jedna vyspělá země je motorem růstu a integrace v regionu a ostatní, relativně méně rozvinuté země, tento vývoj následují. Tito následovníci tedy dohánějí vedoucí zemi za přispění státu [ibid.].² Obecně vývoj probíhal tak, že zprvu byla méně vyspělá země soustředěná na výrobu pracovně náročných výrobků, posléze přešla k výrobě kapitálově náročných výrobků.

Kromě vhodně zvolené průmyslové politiky samozřejmě hraje v podpoře ekonomického rozvoje roli též makroekonomické prostředí a příslušné používané makroekonomické nástroje. Ocampo [2014] poukazuje především na význam platební bilance země, resp. na řízení finančního účtu, uvalování cel a kvantitativních restrikcí na dovozy, uvalování cel na vývozy tradičního a podporu vývozu netradičního zboží, využívání měnového kurzu ke zmírnění nabídkových šoků, které by se mohly prostřednictvím platební bilance negativně promítnout do vnitřního hospodářského vývoje. Dalším významným faktorem z hlediska domácích výrobců a jejich zapojení do světové ekonomiky je tak reálný měnový kurz. Jeho zpevňování přirozeně zlevňuje dovážené vstupy do výroby, na druhou stranu nutí domácí výrobce k tzv. *defenzivní racionalizaci* [Astorga, Cimoli a Porcile, 2014], tedy ke snižování nákladů vlivem silnějšího kurzu v důsledku rostoucích cen domácích vývozů na zahraničních trzích.

Novým jevem souvisejícím s přístupy státu k průmyslové politice se v 90. letech 20. století stává významné etablování globálních hodnotových řetězců (*global value chains, GVC*). Globální hodnotový řetězec je „sled navazujících aktivit přidávajících hodnotu

2 Akamatsu ve 30. letech 20. století uváděl jako příklad Japonsko, následované zeměmi jihovýchodní Asie [Stuchlíková, 2008].

vedoucích ke konečnému užití“ [Milberg, Jiang a Gereffi, 2014, 151].³ Při této vertikálně specializované industrializaci probíhá industrializace upgradem v rámci daného GVC nebo přesunem do řetězce jiného. V klasických nadnárodních společnostech dominovaly mateřské společnosti, které řídily celý proces výroby a v nichž byl dominantní vnitrofirmní obchod. Pobočky těchto nadnárodních společností přicházely do rozvíjejících se zemí ve formě přímých investic. Nyní se v GVC jedná spíše o síť subdodavatelských firem a cílem státu je dosáhnout výroby maxima vstupů v domácí ekonomice, tedy zapojení maxima domácích firem do výroby, resp. posun v rámci GVC od montáže k činnostem s vyšší přidanou hodnotou [ibid.]. Jelikož GVC kladou větší důraz na firmy než na stát, musí být rovněž odlišný přístup vlád k podpoře technologického upgradu v jejich zemích. Vlády by měly brát v úvahu zájmy vedoucích firem v GVC a existující mezinárodní a regionální síť kooperujících a konkurenčních dodavatelských firem [ibid.].

V rámci rozvíjejících se zemí pak došlo v důsledku změněné struktury výroby k nárůstu obchodu Jih – Jih a k celkové podpoře regionálních výrobních sítí, resp. regionálních průmyslových politik. Tyto průmyslové politiky provádějí všechny země BRICS. Jak uvádějí Milberg, Jiang a Gereffi [2014, 169], „v procesu upgradu v rámci GVC bude stát hrát důležitou roli, bude však muset budovat potřeby a kapacity dle potřeb soukromého sektoru, což je relativně nový směr v uskutečňování průmyslové politiky.“

2. Průmyslová politika v zemích BRICS

Průmyslová politika v zemích se státním kapitalismem je významným nástrojem jejich technologického rozvoje. Jelikož tyto systémy státního kapitalismu již dnes nejsou uzavřeny ortodoxně do sebe oproti centrálně plánovitým ekonomikám, nýbrž jsou relativně otevřené pro obchodní a investiční toky, mohou užívat všech výhod globálního ekonomického pořádku a vhodně zvolenou průmyslovou politikou podpořit svůj inovační vývoj. Obecně využívají celou škálu nástrojů průmyslové politiky, jako jsou opatření k podpoře technologického transferu, vládou řízené fúze a akvizice, různé obchodní nástroje, preferenční přístup k úvěrům, strategické využití zahraničních investic a další [McNally, 2013].

Čína

V letech 1978–1992⁴ se Čína ve své průmyslové politice zaměřila na přímou podporu firem a odvětví charakterizovaných jako pracovní intenzivní. Tato politika je hodnocena jako úspěšná, avšak v této době byl neúspěchem výběr a selektivní rozvoj jednotlivých odvětví. V období po roce 1992 pak došlo ke změně: zprvu převládl neoliberalismus charakterizovaný tržní liberalizací, privatizací státem vlastněných podniků, komercializací státních bank, liberalizací zahraničního obchodu apod. Poté země přešla k poskytování široké podpory průmyslu a literatura [např. Lo a Wu, 2014] považuje za hlavní faktory úspěchu skutečnost, že stát se současně angažoval v oblasti investic do vědy a výzkumu a dále, že stát investicemi do výstavby dálnic, vysokorychlostních železnic

3 Autoři sami citují dílo T. Sturgeona [2001] „How we define value chains and production networks?“ *IDS Bulletin*, 32(3).

4 V 7. pětiletce (1986–1990) byl přijat dokument, v němž byla prvně explicitně zmíněna průmyslová politika [Lo a Wu, 2014].

a telekomunikací podpořil domácí poptávku (růst poptávky po autech, polovodičích, samotné vládní nákupy atd.). V poslední době však země rozvíjí nový model, v němž jsou nositeli rozvoje špičkových technologií oligopolistické, státem vlastněné podniky (národní šampioni), které mají dostatečný přísun státních financí. Tyto podniky se zaměřují na ta odvětví průmyslu, po nichž se předpokládá poptávka i v budoucnosti. Vývoj se ubíral touto cestou, neboť v případě procesu dohánění průmyslové úrovně bylo možné využít přílivu přímých investic v pobočkách nadnárodních společností, ovšem při požadavcích na předávání a vývoj špičkových technologií se nadnárodní společnosti bránily [ibid.]. Čína se stala dominantním centrem GVC v Asii díky svému velkému domácímu trhu a strategicky využila průmyslovou politiku [Milberg, Jiang a Gereffi, 2014]. Právě velikost ji staví do podstatně lepší vyjednávací pozice např. vůči zahraničním investorům. Navíc se osvědčila velkou přizpůsobivostí jako subdodavatel GVC, regionálně i municipálně podpořila infrastrukturu atd. [ibid.].

V Číně působí Komise pro národní rozvoj a reformu (*National Development and Reform Commission – NDRC*), která ve spolupráci s Ministerstvem průmyslu a informací a Ministerstvem obchodu vydala v roce 2011 Katalog pro přizpůsobení průmyslové struktury (*Guiding Catalogue for the Adjustment of Industrial Structure*) [GB, 2011], který revidoval stejnojmenný katalog z roku 2005. Katalog dělí obsažené průmyslové výroby na podporované, omezované a výroby, které mají být eliminovány. Nejsou-li průmyslová odvětví v katalogu vůbec uvedena, jsou povolena. Dle tohoto katalogu se rovněž řídí investiční politika vlády, fiskální politika, politika zahraničního obchodu a hospodaření s půdou. Jak uvádí IHS Markit [2011], podporovaná odvětví obdrží například úvěry od finančních institucí pro nové projekty, zatímco omezovaná odvětví čelí restrikcím financí a půdy v již schválených projektech a z odvětví, která mají být eliminována, se budou poskytnuté úvěry stahovat. Z celkového počtu 1390 průmyslových výrob zařazených v katalogu je 750 v podporované kategorii, 223 v omezované kategorii a 426 v kategorii výrob, které mají být eliminovány [GT, 2011]. Výběr odvětví je podřízen cílům upgradingu průmyslové výroby – snižování nadkapacit v neperspektivních odvětvích směrem k novým strategickým odvětvím s důrazem na ekologickou udržitelnost. Nově podporovanými průmyslovými odvětvími se stala odvětví související s novou energií, vybavením pro městskou železniční dopravu, výrobou produktů pro veřejnou bezpečnost apod. V rámci podporovaných výrob byly nově zařazeny např. automatizované řídicí systémy, klíčové součástky pro nová energetická zařízení, specializované vybavení pro projekty mořského inženýrství atd. [ibid.].

Od roku 2012 platí Průvodce pro zahraniční investice (*Foreign Investment Guidance Catalogue*) [China Briefing, 2011]. Odvětví jsou zde členěna stejným způsobem jako v předchozím katalogu, tentokrát se však jedná o informace pro zahraniční investory a možnosti jejich vstupu do čínské ekonomiky. Hlavní důraz je opět kladen na technologickou inovaci a průmyslový upgrading. Zahraniční investice jsou podporovány zejména v koncovém zpracovatelském průmyslu – nové produkty a technologie byly zařazeny do podporované výroby, a to v textilním, chemickém, strojovém zpracovatelském průmyslu a v oblasti sběru a zpracování odpadu v podobě elektronických spotřebičů, strojního a elektrického vybavení a baterií. Pro ochranu životního prostředí byla vyřazena z podporovaných odvětví výroba dopravních prostředků, stejně jako např. uhelných chemických výrobků. Příchod zahraničních investorů je rovněž podporován v oblasti úspory energií, ochrany životního prostředí, nových informačních technologií, nových materiálů apod.

V rámci rozvoje služeb v Číně jsou podporovány příchody investorů v oblastech jako např. dobíjecí stanice pro motorová vozidla, ochrana duševního vlastnictví, služby související se znečištěním moře ropou a další [CHB, 2011].

Nástroji podpory průmyslové politiky v Číně jsou [Ahrens, 2013]:

- fiskální pobídky (daňové výjimky, preferenční daňové sazby, daňové náhrady, snížení daní v důsledku uplatnění vědy a výzkumu, snižování dovozních cel na suroviny, zařízení a jadrové technologie atd.);
- granty (poskytované na vědu a výzkum jednotlivcům i firmám);
- finanční podpory (start-up kapitál, přístup k bankovním úvěrům při zvýhodněných úrokových mírách, směřování úvěrů do strategických oblastí, neboť vláda ovládá bankovní systém);
- přímé zahraniční investice (viz zmíněný katalog; čínská vláda limituje zahraniční majetkovou účast a v mnoha sektorech požaduje technologický transfer);
- vládní nákupy (stimulují inovace a pomáhají směřovat investice do klíčových odvětví, požadují užití domácího duševního vlastnictví pro firmy, které obdrží vládní zakázky apod.);
- standardy (země podpořila vývoj domácích standardů, což může omezovat konkurenční zahraniční standardy; to může vytvářet bariéry v dovozu při požadavku na soulad domácích a zahraničních standardů);
- lidské zdroje (úsilí přivést do země lidi, zejména Číňany, kteří studovali nebo pracovali v zahraničí);
- infrastrukturní projekty (vláda se zavázala vybudovat vysokorychlostní železnice, síť dálnic a telekomunikační infrastrukturu pro vytvoření vhodného investičního prostředí).

Brazílie

V Brazílii byl ve 40. letech 20. století rozvíjen státem vlastněný těžební průmysl: byly založeny např. ocelářský podnik CSN (*National Steel Company*) a těžební koncern CVRD (*Companhia Vale do Rio Doce*). Padesátá léta minulého století pak byla ve znamení strategie dovozní substituce, v jejímž důsledku narůstal počet domácích firem, které se staly dodavateli státem vlastněných podniků a přítomných zahraničních firem. V této době byl například založen ropný koncern Petrobras a k podpoře průmyslového rozvoje Brazílská rozvojová banka BNDES (*National Social and Economic Development Bank*). Ta měla podpořit rozvoj energetického a přepravního průmyslu a infrastruktury. Druhá polovina 60. let je pak označována za „hospodářský zázrak“, kdy těžký průmysl rostl tempem 18 % ročně a HDP 12 % za rok [Texeira, 2004]. Ten skončil v roce 1973 ropným šokem a na něj navazujícími problémy světové ekonomiky. V 80. letech pak naplno propukly dluhová krize a vysoká míra inflace, na které byla jako lék ordinována opatření v souladu s Washingtonským konsensem, tedy deregulace, otevření se zahraničí, snížení cel a konec vládních monopolů v ropném, energetickém, ocelářském průmyslu, v telekomunikacích a dopravě. Tehdy došlo „k bodu obrátu“ v modernizaci brazilské ekonomiky [Ninomyia, 2015, s. 64]. Ten je dle názoru autorky z hlediska celkového vývoje třeba hodnotit pozitivně, neboť napomohl restrukturalizaci brazilské ekonomiky.

Po nástupu prezidenta Luly v roce 2000 se stát opět vrací do hry. V roce 2004 byla vyhlášena „Brazilská průmyslová, technologická a zahraničně obchodní politika“, která měla přivést brazilské hospodářství k růstu efektivnosti a konkurenceschopnosti. V jejím rámci byla přijata opatření pro podporu technologických inovací a technologický rozvoj, opatření na podporu vstupu brazilských firem na zahraniční trhy a dále byly definovány strategické oblasti rozvoje: výroba polovodičů, softwaru, kapitálových statků a farmaceutických produktů a léčiv. Za slibná odvětví jsou do budoucna považována výroba nanotechnologií, biotechnologií, biomasy a obnovitelné energie. Na podporu průmyslové politiky byla založena Brazilská průmyslová rozvojová agentura (ABDI) a Národní vědecký a technologický rozvojový fond (FNDCT) s cílem podpořit národní vědecký a technologický systém k podpoře vládních priorit [Texeira, 2004]. V první dekádě třetího tisíciletí došlo v důsledku provedených opatření k významnému růstu průmyslové výroby a ke strukturální změně [Ninomiya, 2015].

V roce 2011 byl přijat „Velký brazilský plán“ (PBM), který obsahoval pobídky pro investice a inovace v průmyslu, opatření na podporu brazilského průmyslového vývozu a na ochranu domácího trhu. Významné místo v tomto plánu měly například daňové úlevy, zvýhodněné úvěrování Brazilskou rozvojovou bankou, uvalování cel a požadavek na povinný obsah domácí výroby ve vyvážené produkci. Například program pro rozvoj domácího automobilového průmyslu zahrnoval cla na dovozy vozidel ze zahraničí a dále požadavek na obsah domácí produkce ve výrobě, která pak znamenala pro automobilového výrobce daňové zvýhodnění [ibid.]. Významnou roli hraje při podpoře průmyslové politiky již zmiňovaná, státem vlastněná Brazilská rozvojová banka (BNDES), která poskytuje financování pro velké průmyslové a infrastrukturní projekty, podporu pro export strojírensky náročných výrobků a služeb, úvěry pro mikro- a malé podniky, vlastnické podíly a venture kapitálové fondy a přímé investice do firem, vždy při zachování menšinového podílu státu.

Indie

Indie po získání nezávislosti zahájila cestu industrializace s důrazem na těžký průmysl (těžba, železárny, ocelárny, vodní, tepelná a jaderná energie), a to i za rozsáhlé podpory zemí tehdejšího socialistického tábora, včetně Československa. V procesu industrializace významně dominoval stát prostřednictvím státem vlastněných podniků a stát rovněž plánovitě rozvíjel strategii dovozní substituce, což napomohlo rozvoji kapacit, technologie a inovací. V ostatních oblastech byl vývoj usměrňován prostřednictvím licencí k činnosti a byla rovněž snaha ochránit domácí odvětví před zahraniční konkurencí, a to extrémně vysokými cly a dalším netarifními překážkami. Tato celní ochrana – v automobilovém průmyslu dosahující dokonce 100 – 200 % celní sazby – trvala až do 90. let. Nutno podotknout, že v zemi hrála významnou roli i drobná rukodělná domácí výroba.

Hlavní roli při formulování státní průmyslové politiky hrála Indická plánovací komise. V období po získání nezávislosti bylo postupně přijato několik strategií průmyslové politiky (*Industrial Policy Resolution*), a to v letech 1948, 1956, 1977 a 1980. Hned první dělila například odvětví na stávající odvětví výhradně řízená státními monopoly (munice, zbraně, atomová energie, železnice), státní podniky v tehdy nově vznikajících odvětvích (uhlí, železo, ocel, letectví, loďařství atp.), regulovaná odvětví (strojírenské náčiní, chemikálie, hnojiva, gumárenství, cement, papír, tiskařství atp.) a neregulované

soukromé podniky [Insight, 2014]. Silně omezena byla možnost vstupu zahraničních investorů. V roce 1955 bylo přijato „Nařízení k základním komoditám“ (*Essential Commodity Act*), dle kterého byly přímo řízeny ceny, výroba, distribuce a užití základních komodit: základní potraviny, bavlna, železo, ropa, autodíly, farmaceutická, textilní a ocelářská výroba [USITC, 2014]. Průmyslová politika byla postupně modifikována dle reálného vývoje: postupně se věnovala též drobnému průmyslu, redukci nerovnováh (i lokálních) a přílišné koncentraci hospodářské moci v monopolech. Rok 1991 pak přinesl zásadní obrat a tzv. „Novou průmyslovou politiku“ (*New Industrial Policy*), která znamenala otevření se světu, privatizaci, přechod od závazného k indikativnímu plánování apod. Zejména privatizace v oblasti telekomunikací byla základem pozdějšího úspěchu v oblasti IT. Tato politika přinesla silné omezení licencování, tedy povolení k výrobě (pouze cigarety, alkohol, letectví, chemikálie, obranná zařízení), angažmá veřejného sektoru jen v oblastech atomové energie, těžby domácích minerálů a v železniční dopravě. Dále byla stanovena prioritní odvětví (metalurgie, elektronika, výroba kapitálových statků, zpracování potravin, služby s exportním potenciálem atp.), do kterých byl automaticky povolen vstup zahraničních investorů a získání 51% majetkového podílu [ibid.].

Jak uvádí literatura [např. Singh, 2009], k hospodářskému úspěchu v Indii došlo již začátkem 80. let minulého století v důsledku dokončené deregulace domácího investičního systému a určité vnitřní liberalizace finančního sektoru. Naplno se však „Nová průmyslová politika“ projevila zejména v úspěchu odvětví informačních technologií, farmacie a výroby autodílů. Nejvýraznější je patrně úspěch v oblasti IT v tvorbě softwaru, za kterým jednoznačně stojí opět vliv státu: snaha vlády vytvořit širokou vědecko-technologickou základnu a s tím související vznik řady vysokých škol tohoto zaměření a vědeckotechnického střediska Bangalore, kde byly všechny tyto aktivity soustředěny. Motorem růstu indické ekonomiky jsou tak dnes spíše služby, než průmysl [ibid.].

S nástupem nových politických garnitur v zemi došlo k dalším opatřením: opětovný pokles cel, zjednodušení celního sazebníku, ve většině firem zpracovatelského průmyslu je od roku 2003 povoleno 100% vlastnictví zahraničními firmami apod. Přesto je nadále omezeno vlastnictví v domácích firmách v sektoru zemědělství a některých služeb a stále platí kvóty na dovozy obilí, sušeného mléka a některých olejů [USITC, 2014].

Jihoafriická republika

Jihoafriická republika se v době apartheidu, tedy od skončení 2. světové války až do roku 1994, zaměřovala na industrializaci, která byla založena na minerálově-energetickém komplexu, přičemž hlavní roli hrály státem vlastněné podniky (např. Sasol – petrochemie, Iscor – výroba oceli) a státem vlastněná rozvojová banka IDC (*Industrial Development Corporation*). Při výrobě bylo využíváno levného uhlí a energie a výroba byla zaměřena na kapitálově a energeticky náročnou produkci, tedy zpracování minerálů. Do státních rukou dále patřily železnice, přístavy, telekomunikace, petrochemie, výroby hliníku, elektřiny a oceli [Zalk, 2014]. Apartheid a mezinárodní izolace země vedly totiž k tomu, že vláda rozvoji průmyslu věnovala zvýšenou pozornost (např. v důsledku nedostatku ropy byl benzin vyráběn z uhlí, došlo k výstavbě atomové elektrárny, resp. byla rozvíjena odvětví, která vycházela z vlastní surovinové základny apod.).

V letech 1994–2007 se vývoj ubíral v souladu s Washingtonským konsensem – došlo k částečné privatizaci státem vlastněných podniků, země vstoupila do WTO,

proběhla liberalizace apod. Od roku 2007 však země plně přešla k aktivní průmyslové politice. Byl vydán „Národní rámec průmyslové politiky“ (*National Industrial Policy Framework – NIPF*). Ten byl v dalším vývoji vždy konkretizován „Akčním plánem průmyslové politiky“ (*Industrial Policy Action Plan – IPAP*) [Department of Trade and Industry, 2015]. „Rámec“ vytyčil čtyři prioritní oblasti: zvýšit přidanou hodnotu zpracovatelského průmyslu na obyvatele; diverzifikovat výrobu a přejít k netradičním produktům, které budou konkurenceschopné v exportu; zesílit industrializaci země a přejít ke znalostní ekonomice; vyrábět zboží a služby, které budou absorbovat velké množství pracovní síly; a podporovat široce založenou industrializaci s vyšší úrovní historicky znevýhodněného obyvatelstva a lokalit [Zalk, 2014]. Od roku 2002 se pak vláda snažila investovat do infrastruktury (zejména energetický a železniční sektor).

Zatím poslední skončené období IPAP 2015/16 je pozitivně hodnoceno, neboť v souladu se závazky došlo k nárůstu domácí výroby v oděvním a textilním průmyslu, vzrostla výroba lokomotiv, autobusů, přičemž se zvýšily u daných výrobků požadavky na lokální obsah produkce (z 55 na 85 %), rostla též domácí výroba potravin, stavba lodí a plavidel a bylo investováno zejména do automobilového průmyslu a do výroby solární a větrné energie.

V osmém „Akčním plánu pro roky 2016/2017 a 2018/2019“ [BrandSouthAfrica, 2016] je kladen důraz na pracovně náročná odvětví a odvětví s přelévacím efektem pro ostatní části hospodářství, zejména jde o výrobu součástek pro automobily, železnice, stavbu lodí, výrobu nábytku, kovodělný průmysl a zemědělskou výrobu. Na podporu exportu budou zaměřeny vývozní úvěry a pojištění zahraničních úvěrů, decentralizace průmyslu, vytváření exportně orientovaných průmyslových středisek apod.

Rusko

Rusko zdědilo z dob Sovětského svazu specifickou průmyslovou strukturu: je výrazně koncentrováno na těžbu surovin (ropa, zemní plyn, kovy, dřevo), na niž navazoval energetický průmysl a metalurgie a dále vládne vysoce specializovanými vědeckotechnickými oblastmi (výroba vojenského zařízení a výroba pro letectví a dobývání kosmu). „Střední“ průmysl není rozvinut, resp. nedosahuje světové konkurenceschopnosti co do kvality, nákladů, produktivity práce; ve výrobě a navazujících službách se projevuje nedostatek manažerských a marketingových dovedností. Zahraniční investoři investují spíše do odvětví spjatých s těžbou a mnohdy tento průmysl chybí. Jak uvádí Louvert [2005], nutnost diverzifikovat ruskou průmyslovou výrobu plyne ze skutečnosti, že suroviny nemohou být věčným příjmem státního rozpočtu, nadto je v těchto odvětvích nutné provést investice v oblasti průzkumu a těžby. Autor dokonce hovoří o nutnosti provedení teprve dovozní substituce, neboť v řadě výrob dosahuje země deficitů v obchodě (potraviny, oděvy, automobily apod.) a dále doporučuje, aby stát například po vzoru Číny vytvořil silné hráče – národní šampiony, resp. průmyslové skupiny –, neboť nyní si domácí výrobci vzájemně konkurují a nedosahují tak potřebné ekonomické síly, jakou by měl jeden obří výrobce, národní šampion (například tři domácí výrobci letadel – Iljušin, Tupolev a Jakovlev).

Po roce 2000 pak dochází ke snahám implementovat v Rusku průmyslovou politiku, která by dokázala překonat veškeré výše uvedené problémy: nejprve došlo ke strukturální reformě cestou podpory trhu a konkurence, deregulace, změn daní a cel v případech

přirozených monopolů. V letech 2004–2007 role státu vzrostla: průmyslová politika se zaměřila na diverzifikaci ekonomiky a stimulaci inovací prostřednictvím tvorby rozvojových institucí (Rosnano, Vnesheconombank, Rosatom, Rostec), programů rozvoje vědy a techniky, dlouhodobého plánování a sektorových politik, k čemuž byly uvolněny finanční prostředky (např. ze suverénního fondu National Welfare Fund). Rovněž se rozvíjela spolupráce se soukromým sektorem a od roku 2006 začaly vznikat vertikálně integrované holdingové společnosti – vojenskoprůmyslový komplex v leteckém průmyslu a stavbě lodí [Simachev et al., 2014].

V letech finanční a ekonomické krize pomáhal stát oblastem průmyslu zasaženým touto krizí a průmyslová politika byla maximálně selektivní. Prioritami se staly např. automobilový průmysl, výroba zemědělského vybavení, vojenskoprůmyslový komplex, doprava, zemědělství, stavebnictví, energetika, infrastruktura, nukleární, informační a kosmické technologie, telekomunikace či nanotechnologie [ibid.].

Po roce 2010 se pak průmyslová politika zaměřuje na podporu rozvoje technologií: jsou budovány technologické základny, poskytovány granty pro partnerství firem a univerzit, podporován vznik regionálních klastrů atd. Prioritami se rovněž stávají obory spjaté s high-tech, jako například farmaceutický průmysl, high-tech chemie, jaderný a letecký průmysl, ICT, nanotechnologie a kosmický průmysl. Od roku 2015 vstoupil v Rusku v platnost zákon „Průmyslová politika v Ruské federaci“. Ten počítá s finanční podporou, například poskytnutím dotací, v případě zlepšení nebo zdokonalení průmyslové infrastruktury; dále zahrnuje speciální investiční kontrakty, podporu v zakázkách pro státní potřeby a potřeby municipalit, informační podporu, průmyslové parky a průmyslové klustry [GRATA, 2015]. Tato strategie byla přijata v reakci na mezinárodní sankce vůči Rusku a má za cíl snížit závislost země na zahraničních dodavatelích a zvýšit vlastní výrobu [E15, 2016].

3. Průmyslová výroba v zemích BRICS v číslech

Organizace OSN pro průmyslový rozvoj (*United Nation Industrial Development Organization – UNIDO*) používá k hodnocení a porovnání průmyslové konkurenceschopnosti zemí tzv. Index konkurenční průmyslové výkonnosti (*Competitive Industrial Performace – CIP*). Průmyslová konkurenceschopnost je přitom definována jako schopnost zemí zvýšit svou přítomnost na mezinárodních a domácích trzích při rozvíjení průmyslových sektorů a aktivit s vysokou přidanou hodnotou a vysokou technologickou úrovní [UNIDO, 2016]. Index hodnotí 3 dimenze průmyslové konkurenceschopnosti a je složen z 8 subindikátorů: první dimenze charakterizuje schopnost země vyrábět a vyvážet výrobky zpracovatelského průmyslu a je charakterizována přidanou hodnotou vyrobenou ve zpracovatelském průmyslu na obyvatele a vývozy zpracovatelského průmyslu na obyvatele; druhá dimenze hodnotí úroveň technologického prohlubování a upgradingu a je měřena intenzitou industrializace a kvalitou exportu; konečně třetí dimenze zachycuje vliv země na světovou průmyslovou výrobu a je hodnocena podílem přidané hodnoty na světové přidané hodnotě ve zpracovatelském průmyslu a podílem přidané hodnoty ve světovém zpracovatelském obchodu.

Umístění zemí BRICS dle indexu CIP v roce 2013⁵ (celkem hodnoceno 141 zemí) ukazuje tabulka 1. Velkým úspěchem je páté místo Číny, která se drží za nejvyspělejšími zeměmi světa, jakými jsou Německo, Japonsko a USA, v těsném závěsu. Výrazným způsobem se na tomto umístění Číny podílí její participace na světovém vývozu – dnes největší vývozce výrobků zpracovatelského průmyslu s 17 % globálních vývozů produkce zpracovatelského průmyslu [UNIDO, 2016]. Detailnější pohled na vývoj vyspělých ekonomik a zemí BRICS pak nabízejí tabulky 2 a 3.

Tabulka 1 | Pořadí v indexu CIP v roce 2013

země	Německo	Japonsko	Korea	USA	Čína	Rusko	Brazílie	JAR	Indie
pořadí	1	2	3	4	5	32	35	41	43

Zdroj: [UNIDO, 2016]

Ze zemí BRICS si nejlépe v ukazateli přidané hodnoty vyrobené ve zpracovatelském průmyslu na obyvatele vede Čína, což je při vysokém počtu obyvatel země velmi dobrý výkon, mimo jiné se pohybuje přibližně na třetině téže hodnoty USA (pro zajímavost Česká republika dosahuje v tomto ukazateli 5 012 USD⁶ na obyvatele, což je relativně vysoké číslo, v indexu CIP zaujímá 17. místo). Za Čínou s odstupem následují Rusko a Brazílie, nejslabší zemí je Indie, jejíž přidaná hodnota vyrobená ve zpracovatelském průmyslu na obyvatele je jednou čtyřicetinou výkonu německé ekonomiky. V rámci zemí Asie a Pacifiku⁷ patří Indie touto hodnotou k podprůměrným. V souvislosti s výše popsaným průmyslovým vývojem Indie od získání nezávislosti, tj. zkonstatěnými strukturami a vysokou regulací, dlouhodobým relativním uzavřením ekonomiky před světem, vysokým počtem obyvatel a dalšími faktory, není tento výkon překvapující. Na druhou stranu je nutno připomenout výrazný úspěch Indie ve službách (zejména ve výrobě softwaru), které jsou dnes hlavním tahounem ekonomického růstu. Jihoafrická republika jako země s vyšším středním příjmem⁸ je tímto výkonem rovněž podprůměrná. Ani brazilská a ruská výkonnost v tomto ukazateli není ve srovnání se světem na vysoké úrovni. Brazilská ekonomika však v rámci skupiny zemí s vyšším středním příjmem patří tímto výkonem k nadprůměru; Rusko, porovnávané se skupinou zemí s vysokým příjmem⁹, k zemím silně podprůměrným [UNIDO, 2016].

Pokud se jedná o podíl přidané hodnoty hlavních výrobních aktivit v celkové přidané hodnotě zpracovatelského průmyslu dané země, pak v Číně je nejvíce přidané hodnoty vyrobeno v oblasti základních kovů (14 %), chemikálií a chemických výrobků (11 %) a v potravinách a nápojích (9 %). V Brazílii je pořadí následující: potraviny a nápoje (21 %), chemikálie a chemické produkty (11 %), koks, rafinovaná petrochemická produkce a jaderné palivo (10 %); Rusko: koks, rafinovaná petrochemická produkce a jaderné

5 Zatím nejnovější dostupné údaje publikované ve Zprávě o průmyslovém rozvoji 2016 (*Industrial Development Report 2016*), kterou vydává UNIDO.

6 Viz poznámka 9.

7 Bez Číny; průměrná hodnota v této skupině zemí je 382,17 USD na obyvatele [UNIDO, 2016].

8 Bez Číny; průměrná hodnota v této skupině zemí je 1195,71 USD na obyvatele [UNIDO, 2016].

9 Průměrná hodnota v této skupině zemí je 5 211,12 USD na obyvatele [UNIDO, 2016]. ČR je v této skupině tedy průměrem (viz výše).

palivo (27 %), potraviny a nápoje (16 %), základní kovy (10 %); Indie: chemikálie a chemické produkty (16 %), koks, rafinovaná petrochemická produkce a jaderné palivo (13 %), základní kovy (11 %); a Jihoafrická republika: potraviny a nápoje (22 %), koks, rafinovaná petrochemická produkce a jaderné palivo (13 %), nábytek a další výroby (8 %) [UNIDO, 2016]. Vesměs se jedná o obory průmyslu související s místní těžbou surovin, jednoduchým zpracováním či zemědělskou výrobou. U vyspělých zemí se mezi obory s nejvyššími vyrobenými přidanými hodnotami objevují strojírenství a vybavení strojírenského průmyslu, motorová vozidla a dopravní prostředky.

Tabulka 2 | Vybrané ukazatele zpracovatelského průmyslu v zemích BRICS

	Brazílie	Rusko	Indie	Čína	Jihoafrická republika
počet obyvatel v mil.	203,7	142,1	1 282,4	1 401,6	53,5
MVA¹¹ na osobu v USD	1 312	1 483	227	2 025	971
podíl MVA v HDP v %	12	45	13	33	12
podíl zpracovatelských exportů v %	61	45	92	99	73

Zdroj: [UNIDO, 2016] (údaje z roku 2015)

Tabulka 3 | Vybrané ukazatele zpracovatelského průmyslu v některých vyspělých zemích

	USA	Německo	Korea	Japonsko	Francie
počet obyvatel v mil.	325	83	50	127	65
MVA na osobu v USD	6 056	9 193	7 400	8 328	4 287
podíl MVA v HDP v %	12	21	29	19	10
podíl zpracovatelských exportů v %	83	93	100	95	92

Zdroj: [UNIDO, 2016] (údaje z roku 2015)

Zatímco vyspělé země vyvážejí naprostou většinou výrobky zpracovatelského průmyslu, u zemí BRICS je tento podíl poloviční v případě Ruska (vzhledem k orientaci hospodářství na suroviny) a relativně nižší podíl má i Brazílie. Indie i Čína dosahují stejného podílu zpracovatelských exportů, srovnatelného s vyspělými zeměmi, avšak otázkou je složitost této výroby.

Podíl přidané hodnoty ve zpracovatelském průmyslu na celkovém hrubém domácím produktu země se u vyspělých zemí pohybuje mezi 12 – 21 %, což je dáno tím, že tyto země vyrábějí nejvíce přidané hodnoty ve službách a v globálních hodnotových řetězcích zaujímají firmy z těchto zemí nejvyšší místa spojená s tvorbou designu produktů, špičkových služeb, manažerského řízení atd. Ve stejném ukazateli dosahují v rámci zemí BRICS nejvyšších hodnot Rusko, následované Čínou. Podíl 45 % u Ruska je příznačný, neboť tato země mezi zeměmi BRICS patří k relativně nejindustrializovanějším. U Číny

¹⁰ MVA = manufactured value added.

hraje významnou roli výše zmiňované zapojení jejich subdodavatelských firem do globálních hodnotových řetězců. Relativně nízký je tento podíl zejména u Indie, Jihoafrické republiky a Brazílie. U prvních dvou zemí je tento vývoj dán dosud relativně nízkým podílem zpracovatelského průmyslu, v případě Brazílie by situace zasluhovala detailnější analýzu (tab. 2 a 3).

Tabulka 4 ilustruje vývoj ekonomik vedoucích ve zpracovatelském průmyslu v čase, resp. podíl těchto ekonomik na světové přidané hodnotě vyrobené ve zpracovatelském průmyslu. Jednoznačně dominuje Čína, jež se podílí téměř jednou čtvrtinou a která tento svůj podíl za posledních deset let zdvojnásobila. Indie rovněž zaznamenala růst, ale její celkový podíl je stále relativně nízký, podíl Brazílie a Ruska je rovněž relativně nízký a v letech 2005–2015 ještě poklesl. Poklesy zaznamenaly i všechny vyspělé země (USA, Japonsko, Německo), přičemž změna těchto poměrů nahrává zejména Číně a dalším zemím a souvisí s tzv. jevem deindustrializace ve vyspělých tržních ekonomikách, resp. s přesuny zpracovatelských výrobních do rozvíjejících se zemí.

Tabulka 4 | Podíl na světové MVA vedoucích ekonomik zpracovatelského průmyslu (v konstantních cenách 2010)*

	2005	2010	2015 ¹¹
Čína	11,75	18,69	23,84
USA	20,43	17,77	16,54
Japonsko	11,14	10,43	8,93
Německo	7,29	6,55	6,37
Korea	2,54	2,95	3,09
Indie	1,74	2,36	2,45
Brazílie	3,08	2,89	2,26
Rusko	2,15	1,9	1,77

*Údaje za JAR nejsou k dispozici vzhledem k malému podílu země.
Zdroj: [UNIDO, 2016]

Tabulka 5 ukazuje vývoj podílu domácí přidané hodnoty vyrobené ve zpracovatelském průmyslu na celkové produkci. Je z ní zřejmé, že v případě všech zemí v období let 1995–2011 došlo k poklesu. V případě vyspělých zemí Německa a USA lze tento pokles přičítat růstu podílu služeb na celkové produkci a procesu relativní deindustrializace těchto zemí v souvislosti s přesunem výroby do jiných zemí. Navíc v období let 2008–2009 došlo k finanční a ekonomické krizi, po které klesla světová poptávka. Pokles mezi lety 1995–2011 je však patrný rovněž u všech zemí BRICS: nejmarkantnější pak je v případě Číny, kde činí téměř 7 p. b., nejméně pak u Indie (pokles o 3 p. b.). Jak se všeobecně uvádí, i sama Čína se již dostává do pozice „opouštěné“ země, kdy je výroba přemísťována do jiných zemí, především s nižšími mzdami. Stejně tak byla i Čína zasažena vývojem po krizi, neboť její výroba je proexportně orientována.

11 Odhad UNIDO.

Naopak v ukazateli podíl domácí přidané hodnoty vyrobené ve zpracovatelském průmyslu na hrubých exportech zaznamenává Čína v letech 1995–2011 nepřetržitý růst, na rozdíl od všech ostatních zemí BRICS i USA a Německa. Zde se jednoznačně ukazuje přesun Číny do vyšších etází zpracovatelského výrobního procesu s vyšší přidanou hodnotou, kterou vyrábějí čínští dodavatelé pro vývoz v rámci globálních hodnotových řetězců. Toto úsilí se viditelně nedaří v Jihoafrické republice a Indii, resp. lze se domnívat, že konkurenceschopnost jejich zpracovatelského exportu trvale klesá.

Tabulka 5 | Podíl domácí přidané hodnoty vyrobené ve zpracovatelském průmyslu na celkové produkci (v %)

	1995	2000	2005	2008	2009	2010	2011
Německo	36,89	33,87	32,92	30,41	31,43	32,47	31,34
USA	34,63	34,51	34,73	31,37	36,08	34,4	32,74
Brazílie	30,34	27,49	25,35	23,9	27,42	24,97	24,97
Čína	26,58	25,49	22,57	20,6	20,14	19,68	19,68
Indie	26,34	25,82	25,14	22,26	22	22,48	23,34
Rusko	35,2	36,05	31,93	30,53	29,67	28,17	28,75
JAR	31,07	25,82	25,67	24,82	25,55	25,81	25,01

Zdroj: [OECD, 2016]

Tabulka 6 | Podíl domácí přidané hodnoty vyrobené ve zpracovatelském průmyslu na hrubých exportech (%)

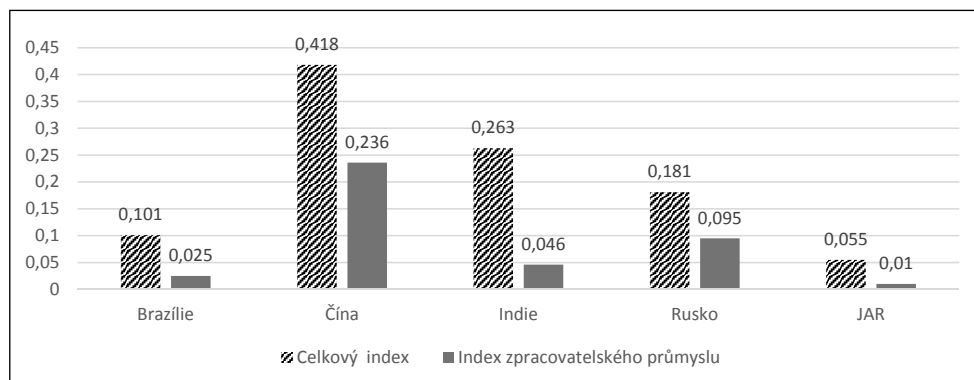
	1995	2000	2005	2008	2009	2010	2011
Německo	82,43	76,23	74,69	70,54	73,3	72,05	69,74
USA	83,96	82,45	81,36	78	82,93	80,6	78,47
Brazílie	89,9	85,45	85,38	83,38	87,25	86,46	85,71
Čína	51,88	49,37	51,96	60,39	60,87	59,83	59,88
Indie	87,42	84,75	74,84	65,7	68,42	66,29	63,89
Rusko	82,56	77,56	81,98	80,18	81,49	81	79,97
JAR	82,82	76,97	74,4	67,15	74,59	75,53	71,59

Zdroj: [OECD, 2016]

Nositeli průmyslové výroby do relativně méně vyspělých zemí byli tradičně zahraniční přímí investoři, kteří přinášeli nové technologie a inovace. Graf 1 ukazuje, že v roce 2014 patřil průmysl v zemích BRICS k relativně méně omezeným a regulovaným pro příliv těchto investic ve srovnání s ostatními odvětvími. Například Čína více než zpracovatelský průmysl reguluje vstup investorů do všech ostatních odvětví, především tedy

do médií, komunikací, dopravy, energetiky, finančních služeb a dalších, přesto ze zemí BRICS je její regulace v oblasti zpracovatelského průmyslu relativně nejvyšší; daleko nejméně regulovanou zemí pro příliv investic do všech odvětví včetně průmyslu je Jihoafrická republika.

Graf 1 | Index regulace a omezení přímých zahraničních investic

Pozn.: Hodnota 1 představuje ekonomiku regulacemi uzavřenou, hodnota 0 ekonomiku bez regulací, otevřenou pro vstup zahraničních investic.

Zdroj: [OECD, 2016]

4. Průmyslová politika a státní kapitalismus – shrnutí

Průmysl hraje velmi významnou roli v každé ekonomice. Je to dáno tím, že průmyslová výroba je zdrojem rostoucích úspor z rozsahu výroby a je hlavním hybatelem ekonomického růstu (to platí pro intenzivní typ ekonomického rozvoje, který se opírá o technologický pokrok šetřící práci a kapitál), vede ke shlukování firem, (což přináší rostoucí úspory na sektorové úrovni), vytvářejí se v ní významné vazby se subdodavateli i navazujícími odvětvími (multiplikační efekt) a má i další přednosti. Pro rozvíjející se ekonomiky je průmysl významný v procesu dohánění ekonomické úrovně vyspělých ekonomik. Přitom nezastupitelná role státu se projevuje například v případě velkých projektů s dlouhou dobou návratnosti, v nichž by se soukromý sektor neangažoval. Stát může pomoci naopak soukromým firmám podporou financování v případě nedostatku kapitálu, literatura dále hovoří o kompenzacích ze strany státu pro tzv. „first movers“, tedy pro soukromé firmy, které zahajují novou výrobu a nesou vyšší riziko, či o úloze státu jako koordinátora, který „zajišťuje“ dodávky vstupů a podporuje např. i další navazující obory průmyslu [např. Musacchio a Lazzarini, 2014].

Státní kapitalismus ve své současné podobě využívá možnost zapojení do globálních obchodních a investičních toků, které jsou zdrojem a motorem industrializace a zdrojem získávání nových technologií. Ekonomiky zemí BRICS se do těchto toků snaží zapojit, ovšem při současném ponechání státního řízení a určité formy státního vlastnictví. Přitom analýza jejich vývoje v oblasti industrializace ukázala, že každá země volila svůj konkrétní systém pobídek a nástrojů, které označujeme pojmem průmyslová politika a které měly za cíl nejprve pouze dohnat a posléze i stát se v oblasti průmyslu rovnocennou konkurencí vyspělých ekonomik.

Jednoznačně nejúspěšnější zemí v uplatňování průmyslové politiky se stala Čína, o čemž svědčí uvedené statistické údaje, zejména v ukazateli přidané hodnoty na obyvatele vyrobené ve zpracovatelském průmyslu. Počtem obyvatel srovnatelná Indie dosahuje přibližně desetinou čínské hodnoty. Číně se podařilo propojit systém nástrojů průmyslové politiky s finančním systémem, který tuto politiku podporuje. Navíc cílevědomě a flexibilně tyto nástroje přizpůsobuje reálnému vývoji. Země velmi úspěšně zachytila trend formování globálních hodnotových řetězců, do nichž se jí podařilo začlenit nejprve na nejnižších etážích výrobního procesu, avšak posléze se svou flexibilitou v těchto řetězcích dokázala posunout na vyšší úroveň. Přirozeně sama velikost Číny generuje řadu výhod, ať už se jedná o velikost domácí poptávky, vyjednávací pozici vůči globálním hodnotovým řetězcům atd. Promyšlenou průmyslovou politiku strategického rozvoje určitých odvětví země též doplnila investicemi do infrastruktury. Nevýhoda počátečního nedostatku surovin zřejmě umožnila Číně vyhnout se problémům, které v procesu industrializace zažívaly země, jež tyto suroviny naopak měly, ovšem rozvíjely pouze průmysl založený na jejich jednoduchém zpracování (Brazílie, Jihoafrická republika apod.). Nástup průmyslu však s sebou nese i vyšší zátěž pro životní prostředí, která je v Číně enormní. Z výčtu nově podporovaných oborů pro vstup zahraničních investorů je patrná snaha země věnovat se i této otázce.

Brazílie a Jihoafrická republika založily svůj rozvoj na těžbě surovin a jejich zpracování, přičemž v této oblasti působily státem vlastněné firmy, které si přirozeně vybudovaly velkou ekonomickou i politickou moc. V Brazílii byl povolen vstup zahraničních investorů a relativně volnější pohyb kapitálu, což bylo v 80. letech minulého století jednou z příčin vysoké zadluženosti. Obě země pak prošly i stádiem vývoje v duchu Washingtonského konsensu, avšak tuto cestu po určité době opustily. Navíc Jihoafrická republika řešila i další problémy související s politikou apartheidu, kdy se např. prosazovala snaha předat prostřednictvím vládních programů některé podniky černošskému obyvatelstvu a zapojit je tak více do ekonomického života země. Brazílii hraje do karet daleko dřívější nástup na rozvojovou trajektorii (již 40. léta 20. století), stejně jako velikost trhu a blízkost trhu americkému, či členství v integračním seskupení Mercosur.¹² Delší uplatňování státních průmyslových politik (založení BNDES v roce 1952 a další opatření) umožnilo Brazílii rozvinout řadu inovativních průmyslových odvětví. Jihoafrická republika začala cíleně využívat průmyslovou politiku před necelými deseti lety, vývoj tudíž teprve ukáže, zda tato politika byla úspěšná.

Zdaleka ne tak pozitivní vývoj, co se týče statistických údajů, vykazuje v oblasti průmyslu Indie. To lze přičítat relativně velmi silné regulaci v počátečních fázích po získání nezávislosti (nutnost získávání licencí k zahájení výroby) a uzavření se před zahraniční konkurencí. Přes určitá uvolnění od 90. let minulého století se zemi stále nedaří zachytit v oblasti průmyslu nejmodernější trendy. Jednou z příčin může být rovněž relativně silná role lokálních vlád (jednotlivé země v rámci Indie mají relativně velké pravomoci), což znesnadňuje cíleně provádět průmyslovou politiku z centra. To může dlouhodobě vést k nevyváženému růstu a rozdílu v ekonomické úrovni regionů. Na druhou stranu byla Indie velmi úspěšná v rozvoji služeb v oblasti IT za výrazné účasti státu, podpořené znalostí anglického jazyka obyvatelstvem.

12 Kromě Brazílie jsou dalšími členy tohoto integračního uskupení Argentina, Paraguay a Uruguay.

Specifickým vývojem prošlo Rusko, které do značné míry zdědilo průmyslovou strukturu bývalého Sovětského svazu. V něm proběhla industrializace direktivně shora a byla rovněž – vzhledem k surovinovému bohatství – silně zaměřena na ropný a energetický průmysl. Země se stále potýká s nedostatkem běžného průmyslu (naopak disponuje špičkovým průmyslem zaměřeným na vojenské a kosmické technologie), který by byl v současnosti konkurenceschopný na světových trzích co do kvality i nákladů.

Při diskusi otázek ohledně průmyslové politiky nelze samozřejmě opomenout negativa, která se silným angažmá státu v oblasti průmyslu souvisejí: problémy klientelismu, korupce, dobývání renty zájmovými skupinami ad. Na druhé straně země BRICS jako rozvíjející se země nastoupily cestu rozvoje daleko později než vyspělé ekonomiky a nevstoupily do kapitalismu volné soutěže. Ve světě již byly etablovány silné nadnárodní společnosti, kterým by teprve vznikající domácí firmy nebyly samy schopny konkurovat, proto se zatím pro ně jako relativně úspěšná v již zavedeném světovém pořádku jeví politika budování tzv. národních šampionů.

Charakter průmyslové politiky se rovněž vyvíjí v čase, tak jako se vyvíjí i struktury a organizace průmyslu. Průmyslová politika tak musí v současnosti reagovat především na potřeby a zájmy globálních hodnotových řetězců, aby do nich dokázala zapojit domácí subdodavatele, a to na co nejvyšším stupni přidané hodnoty. K tomu musí zapojit příslušné nástroje i zdroje financování. Prostřednictvím těchto řetězců se pak bude rovněž zvyšovat úroveň technologií v dané zemi (a tím i její celková průmyslová úroveň), potažmo vytvářet pracovní místa. Zde se již státy, chtějí-li být úspěšné, musejí přeorientovat z prostého lákání zahraničních investorů na schopnosti domácích subdodavatelských firem zapojovat se do globálních hodnotových řetězců.

Průmyslová politika není jen výsadou rozvíjejících se ekonomik. Používají ji např. i USA jako typický reprezentant neoliberálního typu státu, resp. i další vyspělé země (mimo jiné proto, aby odvrátily proces relativní deindustrializace, jenž souvisí s přesunem výroby do méně vyspělých zemí). Zejména v současné fázi nástupu digitalizace, kybernetizace a informatizace do průmyslové výroby není pro celkový technologický rozvoj i vyspělé země tento přesun průmyslu právě výhodou.

Je však otázkou, jakým vývojem se bude státní kapitalismus ubírat po dosažení relativně vyššího stupně rozvoje a zda státní vlastnictví podniků zpracovatelského průmyslu a některé atributy průmyslové politiky budou i nadále adekvátními pro další vývoj.

Literatura

- AHRENS, N., 2013. *China's Industrial Policy Making Process* [A Report of the CSIS Hills Program on Governance]. Washington: Centre for Strategic and International Studies. ISBN 978-1-4422-2445-2.
- ASTORGA, R., CIMOLI, M. a PORCILE, G., 2014. The Role of Industrial and Exchange Rate Policies in Promoting Industrial Change, Productivity and Employment. In Salazar-Xirinachs, J. M., Nübler, I., Kozul-Wright, R. (eds.). *Transforming Economies. Making Industrial Policy Work for Growth, Jobs and Development*. Geneva: ILO, 79–112. ISBN 978-92-2-128565-6.
- BrandSouthAfrica, 2016. *Media Statement: Department of Trade and Industry Launches Industrial Policy Action Plan 2016/17 – 2018/2019* [on line]. [cit. 21. 8. 2016]. Dostupné z: <http://www.brandsouthafrica.com/news/1371-media-statement-department-of-trade-and-industry-launches-industrial-policy-action-plan-2016-17-2018-19>

- Department of Trade and Industry, 2015. *Industrial Policy Action Plan 2015/2016 – 2017/2018*. [on line]. [cit. 21. 8. 2016]. Dostupné z: <http://www.idc.co.za/images/download-files/IPAP2014.pdf>
- E15, 2016. *Sergej Stupar: Sankce donutily Rusko k modernizaci průmyslu* [online]. [cit. 30. 10. 2016]. Dostupné z: <http://zpravy.e15.cz/zahranicni/ekonomika/sergej-stupar-sankce-donutily-rusko-k-modernizaci-prumyslu-1305609>
- GRATA, 2015. *New Industrial Policy in the Russian Federation* [on line]. [cit. 26. 8. 2016]. Dostupné z: http://www.gratanet.com/uploads/user_5/files/Client%20Alert%20New%20industrial%20policy%20in%20Russia_eng%20%281%29%281%29.pdf
- GT (Greenberg Traurig), 2011. *NDCR Publishes a New Guidance Catalogue for Industrial Structure Adjustment* [online]. [cit. 19. 8. 2016]. Dostupné z: <http://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=3a4e14ed-f589-49ad-8761-3840c84dd507>
- China Briefing, 2011. *Foreign Investment Guidance Catalogue Promulgated* [online]. [cit. 19. 8. 2016]. Dostupné z: <http://www.china-briefing.com/news/2011/12/30/2011-foreign-investment-industrial-guidance-catalogue-promulgated.html>
- IHS Markit, 2011. *China Unveils New Industrial Policy Guideline to Restructure Economy* [online]. [cit. 19. 8. 2016]. Dostupné z: <https://www.ihs.com/country-industry-forecasting.html?ID=1065929439>
- Insight, 2014. *India: Industrial Policy, Liberalization and Impact* [online]. [cit. 21. 8. 2016]. Dostupné z: <http://www.insightsonindia.com/2014/12/09/india-industrial-policy-liberalization-impact/>
- KLIKOVÁ, Ch. a KOTLÁN, I., 2006. *Hospodářská politika*. Ostrava: Sokrates. ISBN 80-86572-37-4.
- LIN, J. Y. a TREICHEL, V., 2014. Making Industrial Policy for Development. In Salazar-Xirinachs, J. M., Nübler, I., Kozul-Wright, R. (eds.). *Transforming Economies. Making Industrial Policy Work for Growth, Jobs and Development*. Geneva: ILO, 65–78. ISBN 978-92-2-128565-6.
- LO, W. a WU, M., 2014. The State and Industrial Policy the Chinese Economic Development. In Salazar-Xirinachs, J. M., Nübler, I., Kozul-Wright, R. (eds.). *Transforming Economies. Making Industrial Policy Work for Growth, Jobs and Development*. Geneva: ILO, 307–326. ISBN 978-92-2-128565-6.
- LOUVERT, E., 2005. *Russia: An Urgent Necessity of an Ambitious Industrial Policy* [on line]. [cit. 22. 7. 2016]. Dostupné z: http://www.recep.ru/files/documents/Industrial_policy_en.pdf
- McNALLY, Ch. A., 2013. The Challenge of Refurbished State Capitalism: Implications for the Global Political Economic Order. *Der moderne Staat*, 6(1), 33–48. ISSN 1865-7192.
- MILBERG, W., JIANG, X. a GEREFFI, G., 2014. Industrial Policy in the Era of Vertically Specialized Industrialization. In Salazar-Xirinachs, J. M., Nübler, I., Kozul-Wright, R. (eds.). *Transforming Economies. Making Industrial Policy Work for Growth, Jobs and Development*. Geneva: ILO, 151–180. ISBN 978-92-2-128565-6.
- MUSACCHIO, A. a LAZZARINI, S. G., 2014. *Reinventing State Capitalism: Leviathan in Business, Brazil and Beyond*. Harvard University Press. ISBN 978-0-674-72968-1.
- NINOMYIA, Y., 2015. *Industrial Policy and the Post-New Brazil* [online]. [cit. 20. 8. 2016]. Dostupné z: http://www.ide.go.jp/Japanese/Publish/Download/Kidou/pdf/2015_brazil_04.pdf
- OCAMPO, J. A., 2014. Latin American Structuralism and Production Development Strategies. In Salazar-Xirinachs, J. M., Nübler, I., Kozul-Wright, R. (eds.). *Transforming Economies. Making Industrial Policy Work for Growth, Jobs and Development*. Geneva: ILO, 41–64. ISBN 978-92-2-128565-6.

- OECD, 2016. *Statistical Factbook* [online]. [cit. 18. 8. 2016]. Dostupné z: http://www.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-factbook_18147364
- SIMACHEV, Y., KUZYK, M., KUZNETSOV, B. a POGREBNYAK, E., 2014. Russia on the Path towards A New Technology Industrial Policy. Exciting Prospects and Fatal Traps [online]. [cit. 20. 8. 2016]. *Forsight-Russia*, 8(4), 6–23. Dostupné z: <https://foresight-journal.hse.ru/data/2015/01/05/1106722064/1-Simachev-6-23.pdf>
- SINGH, A., 2009. The Past, Present, and Future of Industrial Policy in India: Adapting to a Changing Domestic and International Environment. In Cimoli, M., Dosi, G. a Stieglitz, J. E. (eds.). *Industrial Policy and Development*. Oxford University Press, 277–302. ISBN 9780199235261.
- STUCHLÍKOVÁ, Z., 2008. Změny v úloze státu v japonské ekonomice [Working Papers no. 8]. VŠE v Praze. ISSN 1802-6583.
- TEXEIRA, A., 2004. *An Industrial Policy for Brazil* [on line]. [cit. 20. 8. 2016]. Dostupné z: <http://dc.itamaraty.gov.br/imagens-e-textos/Industry01-AnIndustrialPolicy.pdf>.
- UNIDO, 2016. *Industrial Development Report 2016: The Role of Technology and Innovation in Inclusive Sustainable Industrial Development* [on line]. [cit. 21. 8. 2016]. Dostupné z: http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/economic-and-social-development/industrial-development-report-2016_668f7419-en#.V7ReW2OaSdY#page1
- UNIDO, 2016. *Statistical Country Briefs* [on line]. [cit. 22. 8. 2016]. Dostupné z: [http://www.unido.org/Data1/IndStatBrief/Industrial_Brief.cfm?gotocountry=.](http://www.unido.org/Data1/IndStatBrief/Industrial_Brief.cfm?gotocountry=)
- USITC (United States International Trade Commission), 2014. *Trade, Investment and Industrial Policies in India: Effects on the U.S. Economy* [online]. [cit. 21. 8. 2016]. Dostupné z: https://www.usitc.gov/publications/332/pub4501_2.pdf
- ZALK, N., 2014. Industrial Policy in a Harsh Climate: The Case of South Africa. In Salazar-Xirinachs, J. M., Nübler, I., Kozul-Wright, R. (eds.), 2014. *Transforming Economies. Making Industrial Policy Work for Growth, Jobs and Development*. Geneva: ILO, 327–354. ISBN 978-92-2-128565-6.